

# Нормативна база

- [Конституція України](#)
- [Конвенція про права дитини](#)
- [Цивільний кодекс України](#)
- [Кодекс України про адміністративні правопорушення](#)
- [Кримінальний кодекс України](#)
- [Закон України "Про охорону дитинства"](#)
- [Закон України "Про освіту"](#)
- [Наказ Міністерства освіти і науки України "Деякі питання реагування на випадки булінгу \(цькування\) та застосування заходів виховного впливу в закладах освіти" від 28 грудня 2019 року № 1646](#)

## Загальні положення

[Частина перша статті 16 Конвенції про права дитини](#) передбачає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.

Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом ([стаття 52 Конституції України](#)).

**Булінг**

- Сторони мають чіткі ролі: агресор і постраждала сторона
- Повторюваність, з метою приниження
- Нерівність сил

**НЕ Булінг**

- Ролі учасників не розподілені
- Поодинокі випадки, без мети завдати шкоди
- Вільне вираження думок кожної сторони

Для того, щоб зрозуміти, чи є булінгом той чи інший випадок, потрібно проаналізувати ролі сторін, мету їхніх дій та наслідки.

**Булінг (цькування)** - психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, тобто будь-яке умисне діяння (дія або бездіяльність), у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, яке систематично вчиняється особою стосовно дитини, з якою вони є учасниками одного колективу, або дитиною стосовно іншого учасника одного колективу та яке порушує права, свободи, законні інтереси потерпілої особи та/або перешкоджає виконанню нею визначених законодавством обов'язків ([стаття 1 Закону України "Про охорону дитинства"](#)).

**Кривдник (булер)** - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, яка вчиняє булінг (цькування) щодо іншого учасника освітнього процесу.

**Потерпілий (жертва булінгу)** - учасник освітнього процесу, в тому числі малолітня чи неповнолітня особа, щодо якої було вчинено булінг (цькування).

**Спостерігачі** - свідки та (або) безпосередні очевидці випадку булінгу (цькування).

**Сторони булінгу (цькування)** - безпосередні учасники випадку: кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності).

Поняття та види булінгу. Алгоритм дій

Типовими ознаками булінгу (цькування) є:

- систематичність (повторюваність) діяння;
- наявність сторін - кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі (за наявності);
- дії або бездіяльність кривдника, наслідком яких є заподіяння психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страх, тривога, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого".

**Проявами, які можуть бути підставами для підозри в наявності випадку булінгу (цькування) учасника освітнього процесу в закладі освіти, є:**

- замкнутість, тривожність, страх або, навпаки, демонстрація повної відсутності страху, ризикована, зухвала поведінка;
- неврівноважена поведінка;
- агресивність, напади люті, схильність до руйнації, нищення, насильства;
- різка зміна звичної для дитини поведінки;
- уповільнене мислення, знижена здатність до навчання;
- відлюдкуватість, уникнення спілкування;
- ізоляція, виключення з групи, небажання інших учасників освітнього процесу спілкуватися;
- занижена самооцінка, наявність почуття провини;
- поява швидкої втомлюваності, зниженої спроможності до концентрації уваги;
- демонстрація страху перед появою інших учасників освітнього процесу;
- схильність до пропуску навчальних занять;
- відмова відвідувати заклад освіти з посиланням на погане самопочуття;
- депресивні стани;
- аутоагресія (самоушкодження);
- суїцидальні прояви;
- явні фізичні ушкодження та (або) ознаки поганого самопочуття (нудота, головний біль, кволість тощо);
- намагання приховати травми та обставини їх отримання;
- скарги дитини на біль та (або) погане самопочуття; пошкодження чи зникнення особистих речей; вимагання особистих речей, їжі, грошей; жести, висловлювання, прізвиська, жарти, погрози, поширення чуток сексуального (інтимного) характеру або інших відомостей, які особа бажає зберегти в таємниці;
- наявність фото-, відео- та аудіоматеріалів фізичних або психологічних знущань, сексуального (інтимного) змісту;

- наявні пошкодження або зникнення майна та (або) особистих речей ([Порядок реагування на випадки булінгу \(цькування\)](#)).

## Форми та види булінгу

### **Найпоширенішими формами булінгу є:**

- словесні образи, глузування, обзивання, погрози;
- образливі жести або дії, наприклад, плювки;
- залякування за допомогою слів, загрозливих інтонацій, щоб змусити жертву щось зробити чи не зробити;
- ігнорування, відмова від спілкування, виключення із гри, бойкот;
- вимагання грошей, їжі, речей, умисного пошкодження особистого майна жертви;
- фізичне насилля (удари, щипки, штовхання, підніжки, викручування рук, будь-які інші дії, які заподіюють біль і навіть тілесні ушкодження);
- приниження за допомогою мобільних телефонів та інтернету (СМС-повідомлення, електронні листи, образливі репліки і коментарі у чатах і т.д.), поширення чуток і пліток.

До булінгу (цькування) в закладах освіти належать випадки, які відбуваються безпосередньо в приміщенні закладу освіти та на прилеглих територіях (включно з навчальними приміщеннями, приміщеннями для занять спортом, проведення заходів, коридорами, роздягальнями, вбиральнями, душовими кімнатами, їдальнею тощо) та (або) за межами закладу освіти під час заходів, передбачених освітньою програмою, планом роботи закладу освіти, та інших освітніх заходів, що організуються за згодою керівника закладу освіти, в тому числі дорогою до (із) закладу освіти.

**Ознаками булінгу (цькування) є** систематичне вчинення учасниками освітнього процесу діянь стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, в тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, а саме:

- умисне позбавлення їжі, одягу, коштів, документів, іншого майна або можливості користуватися ними, перешкоджання в отриманні освітніх послуг, примушування до праці та інші правопорушення економічного характеру;
- словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи;
- будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної чи фізичної поведінки сексуального характеру, зокрема принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, прізвиська, образи, жарти, погрози, поширення образливих чуток;
- будь-яка форма небажаної фізичної поведінки, зокрема ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, завдання ударів;
- інші правопорушення насильницького характеру.

Особливостями булінгу також є:

- а) регулярна повторюваність протягом певного часу;

б) суб'єкти взаємодії («кривдник» і «жертва») зазвичай є представниками однієї і тієї самої соціальної групи.

Різниця між булінгом і випадковою бійкою або сваркою виражається в тому, що булінг характеризується специфічними особливостями:

- 1) прояв насильницьких, агресивних дій;
- 2) дії мають тривалий контекст;
- 3) дії спрямовані на людину, не здатну захиститися;
- 4) дії булінгу є цілком усвідомленими.

Чим конфлікт відрізняється від булінгу?

## Види булінгу

Види булінгу можна об'єднати в групи вербального, фізичного та емоційного (соціального) знущання, які часто поєднуються для більш сильного впливу. 70% знущання відбувається вербально: принизливі обзивання, дошкуляння, жорстока критика, плямування репутації, висміювання, агресивні зауваження, записки з погрозами застосування насилля, поширення неправдивих обвинувачень, ворожих чуток та пліток.

Особливості різниці конфлікту та булінгу?

- **Фізичне насильство** найбільш помітне, однак складає менше третини випадків булінгу (штовхання, підніжки, зачіпання, бійки, ляпаси, пошкодження та знищення одягу та особистих речей жертви, а також погляди, жести, образливі рухи тіла та міміки обличчя).
- **Економічний булінг** – крадіжки, пошкодження чи знищення одягу та інших особистих речей жертви, вимагання грошей тощо.
- **Психологічний булінг** – принизливі погляди, жести, образливі рухи тіла, міміки обличчя, поширення образливих чуток, ізоляція, ігнорування, погрози, жарти, маніпуляції, шантаж тощо.
- **Сексуальний булінг** – принизливі погляди, жести, прізвиська та образи сексуального характеру, зйомки у переодягальнях, поширення образливих чуток, сексуальні погрози, жарти тощо.
- **Кібербулінг** – приниження за допомогою мобільних телефонів, інтернету, інших електронних пристроїв (пересилка неоднозначних фото, обзивання по телефону, знімання на відео бійок чи інших принижень і викладання відео в мережу інтернет, цькування через соціальні мережі).

## Суб'єкти реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти

## **Суб'єктами реагування у разі настання випадку булінгу (цькування) в закладах освіти (далі - суб'єкти реагування) є:**

- служба освітнього омбудсмена;
- служби у справах дітей;
- центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;
- органи місцевого самоврядування;
- керівники та інші працівники закладів освіти;
- засновник (засновники) закладів освіти або уповноважений ним (ними) орган;
- територіальні органи (підрозділи) Національної поліції України.

Працівники закладів освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, фізичної культури і спорту, оздоровлення та відпочинку, молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, які контактують з дітьми, **повинні бути ознайомлені з інформацією про захист дітей від усіх форм насильства**, у тому числі домашнього насильства, експлуатації, найгірших форм дитячої праці або інших проявів жорстокого поводження з дитиною. Адміністрація підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності та господарювання, до штатів яких входять особи, які в своїй роботі контактують з дітьми, зобов'язана проводити їх періодичне інформування про захист дітей від усіх форм та видів насильства та експлуатації ([стаття 10 Закону України "Про охорону дитинства"](#)).

Суб'єкти реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти діють в межах повноважень, передбачених законодавством та [Порядком реагування на випадки булінгу \(цькування\)](#).

Суб'єкти реагування здійснюють заходи, спрямовані на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти згідно з Планом заходів, спрямованих на запобігання та протидію булінгу (цькуванню) в закладах освіти, затвердженим центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Керівник закладу (установи), молодіжного центру, дитячого та молодіжного громадського об'єднання, іншого громадського об'єднання, що є суб'єктом молодіжної роботи, в якому в колективах перебувають діти:

- **затверджує положення про запобігання та протидію насильству та жорстокому поводженню з дітьми** в закладі (установі), молодіжному центрі, дитячому та молодіжному громадському об'єднанні, іншому громадському об'єднанні, що є суб'єктом молодіжної роботи, з урахуванням Типової програми унеможливлення насильства та жорстокого поводження з дітьми та Порядку реагування на випадки насильства та жорстокого поводження з дітьми, забезпечує його оприлюднення, обов'язкове ознайомлення з ним працівників та здійснює контроль за його виконанням;
- **розглядає усні та письмові заяви (скарги, повідомлення) про випадки насильства або жорстокого поводження з дитиною** в закладі (установі), молодіжному центрі, дитячому та молодіжному громадському об'єднанні, іншому громадському об'єднанні, що є суб'єктом молодіжної роботи, протягом однієї доби

з моменту надходження та у разі виявлення ознак насильства або жорстокого поводження з дитиною невідкладно повідомляє про це батьків, інших законних представників дитини, а також письмово повідомляє уповноважений підрозділ органу Національної поліції України та службу у справах дітей;

- **сприяє проходженню** особами, які вчинили насильство або жорстоке поводження з дитиною, стали свідком або постраждали від насильства або жорстокого поводження, **відповідної програми** для таких осіб ([стаття 10-1 Закону України "Про охорону дитинства"](#)).

**Педагогічні (науково-педагогічні) та інші працівники закладу освіти у разі, якщо вони виявляють булінг (цькування), зобов'язані:**

- вжити невідкладних заходів для припинення небезпечного впливу;
- за потреби надати домедичну допомогу та викликати бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;
- звернутись (за потреби) до територіальних органів (підрозділів) Національної поліції України;
- повідомити керівника закладу освіти та принаймні одного з батьків або інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування).

## Подання заяв або повідомлень про випадки булінгу (цькування) в закладі освіти

Керівники та працівники закладів (установ), молодіжних центрів, дитячих та молодіжних громадських об'єднань, інших громадських об'єднань, що є суб'єктами молодіжної роботи, в яких у колективах перебувають діти, зобов'язані сформувати середовище, вільне від насильства та жорстокого поводження з дитиною ([стаття 10-1 Закону України "Про охорону дитинства"](#)).

Учасники освітнього процесу можуть повідомити про випадок булінгу (цькування), стороною якого вони стали або підозрюють про його вчинення стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу або про який отримали достовірну інформацію, керівника закладу освіти або інших суб'єктів реагування на випадки булінгу (цькування) в закладах освіти.

У закладі освіти заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування) або підозру щодо його вчинення приймає керівник закладу.

Повідомлення можуть бути в усній та (або) письмовій формі, в тому числі із застосуванням засобів електронної комунікації.

**Керівник закладу освіти у разі отримання заяви або повідомлення про випадок булінгу (цькування):**

- невідкладно у строк, що не перевищує однієї доби, повідомляє територіальний орган (підрозділ) Національної поліції України, принаймні одного з батьків або

- інших законних представників малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування);
- за потреби викликає бригаду екстреної (швидкої) медичної допомоги для надання екстреної медичної допомоги;
  - повідомляє службу у справах дітей з метою вирішення питання щодо соціального захисту малолітньої чи неповнолітньої особи, яка стала стороною булінгу (цькування), з'ясування причин, які призвели до випадку булінгу (цькування) та вжиття заходів для усунення таких причин;
  - повідомляє центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді з метою здійснення оцінки потреб сторін булінгу (цькування), визначення соціальних послуг та методів соціальної роботи, забезпечення психологічної підтримки та надання соціальних послуг;
  - скликає засідання комісії з розгляду випадку булінгу (цькування) (далі - комісія) **не пізніше ніж упродовж трьох робочих днів** з дня отримання заяви або повідомлення.

## Відповідальність за вчинення булінгу

Відповідно до абзацу дванадцятого [частини другої статті 54 Закону України "Про освіту"](#) педагогічні працівники зобов'язані захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності, дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти, запобігати вживанню ними та іншими особами на території закладів освіти алкогольних напоїв, наркотичних засобів, іншим шкідливим звичкам.

## Адміністративна відповідальність

### [Стаття 173<sup>4</sup> "Булінг \(цькування\) учасника освітнього процесу" Кодексу України про адміністративні правопорушення](#)

Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, - тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх



замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, - тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу -тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку".

## Кримінальна відповідальність

З настанням 16 річного віку до кривдника мають застосовуватися санкції [Кримінального кодексу України](#), якщо в його діях є ознаки складу кримінального правопорушення. У випадках особливо жорстокого поводження кривдника з жертвою, кримінальна відповідальність настає з 14 річного віку.

## Судова практика

- [Постанова Самарського районного суду м. Дніпропетровськ від 11 грудня 2019 року у справі № 206/5854/19](#) (Існують різні підходи до визначення поняття «булінг», зокрема, визначають булінг як довготривалий процес усвідомленого жорстокого поводження, фізичного або психічного, з боку індивіда або групи по відношенню до іншого індивіда, який не здатен себе захистити в даній ситуації, або умисну, систематично повторювану та агресивну поведінку, що включає нерівність соціальної влади або фізичної сили, або як соціальну систему, яка включає переслідувача, жертву, а також сторонніх спостерігачів. Основною характеристикою булінгу є емоційне приниження, образа почуттів людини, висловлювання принизливих оцінок щодо іншої людини, що призводить до виключення її з групи. Ознаки булінгу, зокрема, це - емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження; продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду; непривітна і недовірлива поведінка; втручання у приватне життя людини; погіршення психологічного і фізичного стану людини, на яку спрямована агресія; намір завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події, та інше. Всі дії, які утворюють булінг, попри їх різноманіття, мають спільні риси: 1) дисбаланс влади, тобто кривдник та жертва обов'язково різні за соціальним статусом, фізичною чи психологічною адаптованістю до середовища, тощо; 2) намір нашкодити, тобто кривдник навмисно викликає емоційний або фізичний біль у потерпілого, насолоджується спостерігаючи; 3) погроза подальшої агресії, тобто кривдник і жертва розуміють, що це не перший і не останній випадок



знуцання. Тобто, істотними ознаками булінгу є системність такого цькування та чітке розмежування ролей.).

- [Постанова Святошинського районного суду міста Києва від 07 травня 2019 року у справі № 759/5671/19](#)
- [Постанова Очаківського міськрайонного суду Миколаївської області від 04 червня 2019 року у справі № 483/440/19](#)
- [Постанова Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 08 жовтня 2019 року у справі № 279/2947/19](#)

- Відмова від відповідальності